

Beskid Żywiecki

Opracował: Piotr Nowicki

Literatura

1. Mapy

- Beskid Żywiecki □ skala 1:50 000 □ wyd. COMPASS
- Beskid Śląski, Beskid Żywiecki □ skala 1 : 50 000 □ wyd. COMPASS
- Beskid Śląski i Żywiecki □ 1 : 75 000, PPWK
- Beskid Makowski □ 1 : 75 000, PPWK
- Tatry i Podhale □ 1 : 75 000, PPWK

(pokrywają one praktycznie w całości obszar Beskidu Żywieckiego, dobre jeśli chodzi o nazewnictwo)

Symbole map używane dalej w tekście: BŚŻ - Beskid Śląski i Żywiecki, BM - Beskid Makowski, TP - Tatry i Podhale

- Beskid Żywiecki □ 1 : 50 000, Eko-Graf
- Babia Góra □ 1 : 25 000, Rewasz
- (posiada trochę za dużo szczegółów jak na wymagania egzaminacyjne, ale warta polecenia)
- Gmina Zawoja, 1 : 30 000, Witański
- Gmina Stryżawa 1 : 30 000, Witański

2. Przewodniki:

- Władysław Krygowski □ Beskidy □ tom
- Zbigniew Kresek □ Główny szlak zachodniobeskidzki □ wbrew pozorom bardzo dużo informacji nie tylko o samym przebiegu szlaku
- Andrzej Matuszczyk:
 - 7 dni w Ujsołach □
 - Pasma Polic □
 - Pasma Jałowieckie □
- Stanisław Figiel, Piotr Krzywda □ Grupa Wielkiej Raczy □
- Stanisław Figiel, Piotr Krzywda □ Grupa Piłska □
- Piotr Krzywda □ Grupa Babiej Góry □
- Władysław Midowicz □ Piłsko □ Babia Góra □
- Praca zbiorowa □ Mała encyklopedia babiogórska □
- Opracowania poświęcone są Babiej Górze □ patrz skrypt do wyk. ładu Babia Góra.

Wiadomości ogólne

1. Granice turystyczne (granice polskiej części Beskidu Żywieckiego):

Od przeł. Zwardońskiej w dół potokiem Roztoka, Czarną Sołą, a od miejscowości Rajcza Sołą, aż do Żywca. Stamtąd w górę Koszarawą, a następnie Pewelką do przeł. Hucisko skąd w dół wzdłuż Kurówki, Lachówki i Stryżawki do Suchej Beskidzkiej. Stamtąd w górę Skawy aż do miejscowości Skawa, tam granica przekracza dział wodny Skawy i Raby, i wzdłuż linii kolejowej zmierza do Chabówki. Z Chabówki Rabą do przeł. Sieniawskiej, stamtąd granica schodzi do doliny Lepietnicy w Lasku. Bardzo trudno ją następnie poprowadzić toteż najlepiej za granicę Beskidu Żywieckiego przyjąć linię łączącą wsie Lasek - Morawczyna - Dział - Załuczne, a potem wododział Orawy i Czarnego Dunajca od Załucznego do granicy państwa w rejonie wsi Podczerwone.

2. Z czym graniczy (w części polskiej):

Od pn.-zach. z Beskidem Śląskim

Od północy z Beskidem Małym

Od wschodu z Beskidem Makowskim, Beskidem Wyspowym (na krótkim odcinku) i Gorcami

Od pd.-wsch. z Podhalem czyli geograficznie rzecz biorąc Kotliną Nowotarską.

3. Co trzeba wiedzieć o części słowackiej:

a) dzieli się na 3 części:

tzw. *Kysuckie Beskidy* na zachód od przeł. Przysłop pod Rycerzową (H6 BŚŻ) tzw. *Orawskie Beskidy* na wschód od tej przełęczy i dość sztucznie wyróżniona tzw. *Podbeskidzka Wierchovina* obejmująca długie niskie grzbiety odchodzące od masywów Pilska i Babiej Góry.

b) od szczytu Kikuli (pomiędzy Świtkową i Bukowiną) (H6 BŚŻ) odchodzi grzbiet poprzez który Beskid Żywiecki łączy się z Magurą Orawską oraz Kusycą Wierchowiną i poprzez nie z Małą Fatrą. Jednocześnie grzbiet ten stanowi granicę dwóch słowackich krain hist.: Kysuc na zachodzie i Orawy na wschodzie.

Topografia

1. Podział ☐ polska część Beskidu Żywieckiego dzieli się na 6 części:

a) Grupa Wielkiej Raczy ☐ od przeł. Zwardońskiej do przeł. Glinka (najwyższy szczyt ☐ Wielka Racza 1236 m n.p.m.)

b) Grupa Pilska ☐ od przeł. Glinka do przeł. Glinne (najwyższy szczyt ☐ Pilsko 1557 m n.p.m.)

c) Pasma Jałowieckie ☐ od przeł. Glinne do przeł. Jałowieckiej (najwyższy szczyt ☐ Mędralowa 1169 m n.p.m.)

d) Masyw Babiej Góry ☐ od przeł. Jałowieckiej do przeł. Krowiarki (Babia Góra 1725 m n.p.m. - najwyższy szczyt Beskidów Zachodnich i jednocześnie na terenie uprawnień)

e) Pasma Policy ☐ od przeł. Krowiarki do Skawy na zach. i przeł. Zubrzyckiej na pd. (najwyższy szczyt ☐ Polica 1369 m n.p.m.)

f) Pasma Orawsko-Podhalańskie (zwane też Pasmem Żeleźnicy) od przeł. Zubrzyckiej do przeł. Sieniawskiej (najwyższy szczyt ☐ Bukowiński Wierch 940 m n.p.m.)

2. Poprawki i uzupełnienia mapy:

a) Student, Beskid Korbiewski, Beskid Krzyżowski ☐ w łacińskie nazwy (E9 BŚŻ), ale na starych mapach możecie spotkać zamiast nich nazwy (odpowiednio) Zimna, Wyska (lub Weska), Szelust

b) brak stacji kolejowych:

Skawa Środkowa między Skawą i Chabówką

Milówka Zabawa pomiędzy Milówką i Rajczą

Rajcza Centrum pomiędzy Rajczą i Rycerką

c) Kiczorka w paśmie Polic to nazwa prawidłowa, ale nikt jej nie używa; częściej Cyl Hali Śmietanowej lub Pięć Kopców

d) Hala Janoszkowa na Lachów Groniu (na wierzchołku) nie jest zaznaczona

Hydrografia

1. Wododziały, główne rzeki:

Przez teren Beskidu Żywieckiego przebiega główny wododział europejski rozdzielający zlewisko Morza Bałtyckiego i Czarnego. Od przeł. Zwardońskiej do szczytu Diablaka przebiega on wzdłuż granicy państwa. Stamtąd biegnie przez Krowiarki, Policę, przeł. Zubrzycką, górę Beskidy, Żeleźnicę i Grapę Zagórzańską, i dalej przez teren Puścizn Orawskich do granicy państwa (bardzo ciekawy odcinek bo wododział przebiega tam zupełnie płaskim terenem przez torfowiska).

Czarna Orawa niesie swe wody do Morza Czarnego natomiast pozostałą część Beskidu Żywieckiego odwadniają aż 4 walne rzeki karpackie Soła, Skawa, Raba i Dunajec.

2. Jeziora:

Naturalne stałe jeziora górskie znajdują się tylko w masywie Babiej Góry. Jest ich 12, wszystkie pochodzenia osuwiskowego, wobec czego są niezbyt duże i bardzo płytkie. Warto znać 3 największe z nich Mokry Stawek (przy szlaku Markowe Szczawiny ☐ Krowiarki), Marków Stawek (przy szlaku Markowe Szczawiny ☐ Przeł. Jałowiecka), Orawski Duży Stawek (na pd. stokach Gówniaka; trudny do odnalezienia w kosodrzewinie) oraz najwyżej położony, na wysokości 1545 m

n.p.m., Zimny Stawek (w pobliżu grzbietu Kępy). Oprócz tego okresowy Sporkowy Stawek na wschodnich stokach Rycerzowej Sztucznych jezior obecnie brak (jeśli nie liczyć skrawka Jez. Orawskiego i Żywieckiego), natomiast w XIX w. istniała kłauza na potoku Jaworzyna powyżej Zawoi Policznej (dwie inne znajdowały się na potoku Półgórzanka pod Mędralową oraz na potoku Borsuczym ☐ obie po stronie słowackiej).

3. Ważne, interesujące szczegóły:

Ciekawe zjawisko kaptazu, które teoretycznie może nastąpić w rejonie przeł. Słuchaczki i przeł. Bory Orawskie.

Geologia

1. Budowa geologiczna: prosta □bo cały obszar Beskidu Żywieckiego buduje płaszczowina magurska. Pomimo jednolitej budowy geologicznej pewien fragment Beskidu Żywieckiego zwraca na siebie uwagę całkowicie odrębną rzeźbą - chodzi oczywiście o masyw Babiej Góry. Do połowy XX w. próbowano wyjaśnić tę rzeźbę działalnością lodowców (doszukiwano się m. in. cyrków lodowcowych i moren). Prawda jest jednak inna. Wprawdzie w plejstocenie istniały z pewnością lodowce na Babiej Górze, lecz były stosunkowo niewielkie, a ślady ich działalności zostały później zatarte (jedynym śladem pozostało gołoborze na szczycie Babiej Góry - efekt wietrzenia mrozowego) przez działalność osuwiskową, która to właśnie ostatecznie wymodelowała rzeźbę Babiej Góry. Jest to związane z budową geologiczną masywu: flisz karpacki to naprzemianległe warstwy piaskowców, zlepieńców, łupków i innych skał. Łupki pełnią rolę □smaru□po którym zsuwają się warstwy skalne leżące nad nimi. Nie bez znaczenia jest także duże nachylenie stoków (zwłaszcza po stronie północnej, co sprzyja powstawaniu osuwisk. Zjawiska osuwiskowe zachodzą nadal, duże osuwisko miało miejsce w 1962 r. □tzw. Cyłowy Obryw na pd. stokach Małej Babiej Góry (Cyla), a mniejsze we wrześniu 1996 r. na szlaku pomiędzy Krowiarkami a Mokrym Stawkiem. 22 kwietnia 2000 r. odnowiło się duże osuwisko, tzw. Zerwa Cyłowa pod Małą Babią Górą, przy czerwonym szlaku prowadzącym na przeł. Jałowiecką, kilkaset metrów od schroniska na Markowych Szczawinach.

2. Źródła mineralne:

a) siarkowodorowe:

Dwa na pd. stokach Babiej Góry:

- na północ od leśniczówki Stańcowa (H4 BM)
- koło polany Gubernasówka (H4 BM)

Trzecie w Złatnej, w dol. potoku Śmierdząca Woda - prawobrzeżnego dopływu Bystrej poniżej PKS Złatna □Huta (F7 BŚŻ).

b) solankowe: - w dolinie potoku Słonów (G4 BM) w Zawoi oraz w Soli

Z tych źródeł tylko ostatnie jest ujęte i do XVIII w. (tj. do momentu utraty opłacalności) było wykorzystywane na skalę przemysłową do uzyskiwania soli.

3. Ciekawostki:

Ciekawostką geologiczną jest fakt występowania złóż ropy naftowej, które w ostatnich latach odkryto w Lachowicach.

Przyroda

1. Babiogórski Park Narodowy:

Dyrekcja w Zawoi Barańcowej, utworzony w 1954 r dla ochrony typowego, świetnie zachowanego układu pięter roślinnych. Ponadto występuje tu także wiele ciekawych roślin, z których 2 (rogownica alpejska oraz okrzyń jeleni, będący symbolem Parku) mają tu jedyne stanowiska w Polsce, a 3 (urdzik karpacki, dzwonek wąskolistny i wierzba Kitaibela) są endemitami karpackimi, tzn. rosną tylko w Karpatach. Realizując program □Man and Biosphere□(□Człowiek i Biosfera□) pod patronatem UNESCO, w 1977 roku utworzono w masywie Babiej Góry Międzynarodowy Rezerwat Biosfery. Swoim zasięgiem obejmuje on obszary Polski i Słowacji, położone na styku granic tych państw. Ponadto, w zachodniej części Beskidu Żywieckiego istnieje Żywiecki Park Krajobrazowy powołany w 1986 r.

2. Rezerваты:

(a) Butorza, (b) Śrubita (c) Oszast, (d) Dziobaki, (e) Gawroniec □dolnoreglowy bór jod łowo-świerkowo-bukowy (f) Pod Rysianką □zarówno bór dolnoreglowy jak i górnoreglowy. (g) Romanka, (h) Piłsko i (i) rez. im. Zenona Klemensiewicza na Policy □górnoreglowy bór □świerkowy. W pobliżu tego ostatniego rośnie także kosodrzewina, □sztucznie□posadzona w latach 30. XX wieku przez służbę leśną. (j) Bembeńskie - świerczyna bagienna z olszą

3. Cenne przyrodniczo obszary nie podlegające ochronie rezerwatowej:

Torfowiska orawskie □bardzo ciekawy teren. Porastają je łaski sosnowe oraz kosodrzewina, a z interesujących roślin występuje tam m.in. rosiczka. Niestety tereny torfowisk są w większości własnością prywatną, dlatego nie

udało się jak dotąd utworzyć tam rezerwat. Ciekawostką przyrodniczą jest też szczyt Wielkiej Raczy z prawdopodobnie naturalnymi halami (skutek bardzo silnych wiatrów).

4. Atrakcje przyrody nieożywionej:

a) skałki - liczne w masywie Babiej Góry □ z największą w polskich Beskidach skałą Sokolicy. Poza Babią Górą skałek jest tylko kilka:

- na Muńcule (G6 BŚŻ)
- pod wierzchołkami Lipowskiej i Romanki
- na zachodnim stoku Romanki □ przy szlaku czerwonym
- na Hrubiej Buczynie (G7 BŚŻ)
- na Skałce (w masywie Pilska)

b) jaskinie: dwie na północnych stokach Boraczego Wierchu oraz Złota Studnia na zachodnich stokach Małej Babiej Góry (po stronie słowackiej, kilkanaście metrów od granicy). Wszystkie liczą po kilkanaście metrów długości.

c) wodospady:

- w Sopotni Wielkiej; 12-metrowy □ najwyższy w polskich Beskidach
- 4 mniejsze na potokach Żabnica, Miłowski, Bystra (F7 BŚŻ) i Urwisko (H6 BŚŻ, powyżej Sobólówki).

Turystyka

1. Historia turystyki babiogórskiej:

Za pierwszego znanego zdobywcę Babiej Góry często podaje się Jowina Bończę Bystrzyckiego - nadwornego astronoma króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, który miał wejść na Diablak w 1782 r. Prawdopodobnie jednak nigdy nie był on na Babiej Górze, a swą relację opublikowaną 31 lat później zmyślił wykorzystując opisy wejścia na szczyt Staszica. Wobec tego pierwszym zdobywcą Babiej Góry byłby francuski badacz Baltazar Hacquet, który wszedł na Diablak ok. roku 1790 (dokładna data nie jest znana) i oznaczył jej wysokość na 1754 m n.p.m. W 1804 r. odwiedził szczyt Babiej Góry Stanisław Staszic, a w 1806 r. palatyn węgierski Józef Habsburg, którego pobyt upamiętniono 70 lat później stojącym na szczycie do dziś obeliskiem, który często uważa się za stary słup graniczny. W połowie XIX w. Babią Górę odwiedzało już kilkadziesiąt osób rocznie i w 1852 r. właściciel dóbr makowskich obejmujących także Babią Górę, hrabia Filip Saint Genois d'Aneancourt polecił wybudować na szczycie kamienny schron. Schron ten nazwał Losertówką na cześć starosty wadowickiego Józefa Loserta, w uznaniu zasług tego ostatniego w zdławieniu rozruchów chłopskich w czasie rabacji galicyjskiej w 1846 r. Losertówka stała jednak tylko 3 lata, bo w 1855 r. w czasie silnej burzy zawalił się jej strop i wkrótce cała budowla obróciła się w ruinę. Na przełomie XIX i XX w. masyw Babiej Góry stał się przedmiotem zainteresowania niemieckich turystów skupionych w Beskidenverein (BV) □ organizacji turystycznej powstałej w 1893 r. we Frydku (w Beskidzie Morawsko-Sląskim). Od 1895 r. BV znakuje szlaki turystyczne w rejonie Babiej Góry, a w 1905 r. buduje pod szczytem Diablaka (na jego pd. stokach, na wysokości 1618 m n.p.m.) murowane schronisko. Schroniskiem tym BV zarządzał aż do roku 1936 r., kiedy to właściciel terenu czyli Dyrekcja Lasów Państwowych nie przedłużyła Niemcom dzierżawy i uruchomiła w budynku własne schronisko □ Leśnik □. Opuszczone po wojnie schronisko spłonęło w 1949 r., lecz jego murowana część stała dalej. Często nocowali tam turyści oczekujący na wschód słońca na szczycie, wobec czego ruina stała się solą w oku Babiogórskiego P.N., który postanowił ją wysadzić w 1979 r. i obecnie przy szlaku z Diablaka do Jabłonki można zobaczyć już tylko ślady dawnego schroniska. Na początku XX wieku: Polacy zaniepokojeni, jak to określano □ ekspansją niemieczyny na polskiej górze □ postanowili przeciwdziałać. W 1906 r. z inicjatywy wybitnego popularyzatora Babiej Góry, Hugona Zapałowicza, PTT wybudowało na zakupionej polanie Markowe Szczawiny swoje schronisko. Schronisko to było pierwszym obiektem wybudowanym przez PTT w Beskidach Zachodnich i przetrwało do dnia dzisiejszego. Bezpośrednio po wybudowaniu obu schronisk rozpoczął się konflikt pomiędzy PTT i BV o znakowanie szlaków w rejonie Babiej Góry □ tzw. □ wojna na pędzle □ (zamalowywanie szlaków, niszczenie tabliczek). Nie przyniosła żadnego rozstrzygnięcia. W 1925 wybuchła druga wojna na pędzle. Dzięki aktywności młodych polskich działaczy, a szczególnie Władysława Midowicza, M. Mączyńskiego i Józefa Merty, BV wojnę tę przegrał. W 1929 zmuszony był zrezygnować ze znakowania szlaków w rejonie Babiej Góry i przyjąć niekorzystny dla siebie układ, który ograniczał jego rejon znakowania szlaków do okolic Bielska Białego.

2. Schroniska PTTK i ich historia:

a) na Markowych Szczawinach □ zbudowane w 1906 r. przez PTT.

b) na hali Krupowej z 1955 r. im. K. Sosnowskiego (wybitnego działacza PTT). Stoi właściwie na hali zwanej Sidzińskie Pasionki. Pierwsze schronisko na Hali Krupowej było zbudowane w 1935 r. przez PTT i stało do X 1944 r. (spalone w czasie wielkiej ofławy na partyzantów w Paśmie Policy).

c) na Hali Miziowej (najwyżej położone w polskich Beskidach) zbudowane w 1930 r. przez PTT przetrwało wojnę, ale spłonęło w 1953 r. Przetrwały na szczęście budynki gospodarcze i w nich mieściło się schronisko. Nowe zostało wybudowane na miejscu poprzedniego i oddane do użytku w 2005r.

d) na Hali Rysianka zbudowane w 1937 r. przez rzeźnika z Bielska, Gustawa Pustelnika (który wkrótce okazał się niemieckim szpiegiem). Budował je on bez zezwolenia władz płacąc ciągle kary i aby móc je otworzyć oddał je pod formalny zarząd Tatrzańskiego Towarzystwa Narciarzy.

e) na Hali Lipowskiej zbudowane w 1930 r. przez BV. Schronisko to było dumą BV i nosiło nazwę Dr Stonawski Hutte – na cześć szefa bielskiej sekcji BV Edwarda Stonawskiego. Stonawski był *notabene* bardzo ciekawą postacią: urodzony w rodzinie polskich górali w Brennej, zniemczył się w niemieckiej szkole średniej w Bielsku i w czasie studiów w Berlinie. W czasie wojny zachowywał się przyzwoicie w stosunku do Polaków, po wojnie pozostał w Polsce, chciał być pochowany na Lipowskiej, nadal chodził po Beskidach i w 1966 r., będąc już bardzo stary umarł na szlaku schodząc z Klimczoka do Bystrej.

f) na Hali Boraczej zbudowane w 1934 r. przez żydowski klub sportowy Maccabi z Bielska. We wsch. części grupy Wielkiej. Raczy znajdują się z kolei trzy stare schroniska wybudowane przez PTT:

g) w Zwardoniu z 1932 r.

h) na Wielkiej Raczy z 1934 r.

i) na Przegibku z 1934 r.

Na koniec zostają jeszcze dwa najmłodsze schroniska, typu bacówka, który to model zaczęto w latach siedemdziesiątych wprowadzać w polskich górach.

j) na Rycerzowej z 1975 r.

k) na Krawców Wierchu z 1976 r.

3. Inne obiekty noclegowe:

a) schroniska studenckie (obecnie prywatne):

na Rachowcu – F5 B ŚŻ

na Skalance – G4 B ŚŻ

w dolinie Danielki – G6 B ŚŻ

na Szczytówce (spłonęło – obecnie zabezpieczony schron) – G6 B ŚŻ

w Sopotni Wlk.

na Lasku

w przysiółku Lachowic – Adamy (opieka SKPG – Harnasie)

b) schroniska prywatne:

na Słowiance – E7 B ŚŻ

na przeł. Opaczne – F3 BM

pod Skalanką

pod przeł. Klekociny (tzw. Zygmunówka – od strony Koszarawy)

c) jedyne schronisko reaktywowanego w 1981 r. PTT na Młodej Horze (G6 BŚŻ), prowadzone przez oddział z Ostrzeszowa

d) domy wycieczkowe PTTK: Hanka – w Zawoi i Chata Baców – w Korbielowie.

e) całoroczne PTSM:

na Ożnej – G4 B ŚŻ

w Rajczy – Nieckulinie – B ŚŻ

w Zawoi Węczy

f) studenckie bazy namiotowe, czynne w okresie letnim:

na Hali Górowej F8 BŚŻ

na przeł. Klekociny

na przeł. Głuchaczki G2 BM

4. Ważniejsze szlaki:

Oprócz głównego beskidzkiego warto zwrócić uwagę na 4 inne:

zielony Hucisko – Jabłonka im. M. Mączyńskiego

żółty z Zawoi przez Czatożę, Markowe Szczawiny na Diablak im. Wawrzyńca Szkolnika (ludowego przewodnika z Zawoi, towarzysza Hugona Zapalowicza w jego górskich wycieczkach). W górnej części (od Markowych Szczawin) szlak ten określany jest mianem Perci Akademików jako jedyny szlak w Beskidach posiadający sztuczne ułatwienia (klamry, łańcuchy).

czerwony z Suchej do Zawoi – najstarszy polski szlak w Beskidach Zachodnich, wyznakowany w 1906 r. Przez samego Hugona Zapalowicza, wyznakowany w 1994 r. zielony z Sobólki na przeł. Przysłop (H6 BŚŻ)

Komunikacja

1. Przejścia graniczne:

kolejowe w Zwardoniu.

drogowe w Chyżnem, Lipnica Wlk. □ Winiarczykówka, przeł. Glinne, na przeł. Glinka, w Zwardoniu,

2. Koleje:

Zwardoń □ Żywiec

Żywiec □ Sucha

Sucha □ Chabówka

Wszystkie trzy wybudowano w 1884 r., stanowiły odcinki linii transversalnej.

W 1899 r. poprowadzono kolej z Chabówki do Zakopanego i jej część od Chabówki po Lasek również znajduje się na granicy Beskidu Żywieckiego.

3. Główne drogi:

W części zach.:

a) Żywiec □ Milówka □ Rajcza (lub nowa droga przez Laliki) □ Zwardoń

b) Żywiec - Jeleśnia - Korbielów - przeł. Glinne

W części wsch.:

c) Sucha Beskidzka - Skomielna Biała, biegnąca na granicy z Beskidem Makowskim

d) Zabornia - przeł. Spytkowicka - Jabłonka - Chyżne, stanowiąca najbliższe połączenie Krakowa ze Słowacją

e) Chabówka - przeł. Pieniążkowicka - Czarny Dunajec

f) Juszczyn - przeł. Krowiarki - Jabłonka - Czarny Dunajec

Trzeba też pamiętać o drugorzędnej, choć z turystycznego punktu widzenia bardzo ważnej drodze z Bystrej przez przeł. Zubrzycką do Zubrzycy. Brak jest natomiast szosy przez przeł. Klekociny, istnieje tam tylko droga gruntowa. Coś więcej warto powiedzieć o szosie Białka (koło Makowa) - Jabłonka. Przebiega ona przez przeł. Krowiarki, która to przeł. Jest najwyższym miejscem (986 m n.p.m.), na jakie można w polskich Beskidach wyjechać samochodem. Odcinek przez Krowiarki ukończony w 1969 r. stanowi także część planowanej kiedyś wielkiej szosy karpackiej. Ideę takiej szosy (która miała prowadzić z Ustronia do Żabiego w Czarnohorze przez piękne widokowe miejsca i wysokie przełęcze beskidzkie) wysunięto w latach międzywojennych, ale nie udało się jej wtedy zrealizować. Do pomysłu tego powrócono w latach 60. XX wieku i udało się wtedy wybudować odcinki przez Krowiarki, i np. przez przeł. Salmopolską, ale nie zrealizowano kilku innych odcinków np. przez wspomnianą przeł. Klekociny i przeł. Obidzę w Beskidzie Sądeckim.

4. Komunikacja lotnicza - ciekawostki:

nad Chyżnem znajduje się kanał lotniczy, którym opuszczają polską przestrzeń powietrzną samoloty lecące do miast południowej Europy. Z tego względu na wzgórzu Wiertelowski Dział (A2 TP) nad Jabłonką stoi charakterystyczna sylwetka radaru radiowego (urządzenie naprowadzająco-identyfikujące.

w IV 1969 r. samolot lecący z Warszawy do Krakowa w gęstej mgie zbieczył z kursu (hipoteza o uprowadzeniu i zestrzeleniu!) i rozbił się na północnych stokach Policy. Zginął m.in. prof. Zenon Klemensiewicz - wybitny językoznawca - na jego cześć nazwa rezerwatu i tablica pamiątkowa na przeł. Krowiarki. Mniej znana katastrofa miała miejsce w 1942 r. pod Sokolicą, gdzie rozbił się niemiecki samolot wojskowy.

Zabytki

Zabytki w miejscowościach na granicy z Beskidem Małym i Śląskim - patrz odpowiednie wykłady/skrypty.

skrót: drewn. - drewniany (jeśli brak oznaczenia, to jest to murowany), ewang. - ewangelicki (jeśli brak określenia to

katolicki), *** - obiekt cenny w skali całej Polski, ** - obiekt cenny w skali polskich Beskidów, * - obiekt cenny w skali

danej grupy górskiej

1. Sól - drewniana dzwonnica z I poł. XIX w. *

2. Jeleśnia - kościół z II poł. XVII w. *

- drewn. karczma z II poł. XVIII w. *

3. Krzyżowa - bunkry z 1939 roku (podobne do bunkrów w Węgierskiej Górze)

-
4. Koszarawa - kościół z I poł. XIX w.
 5. Maków Podhalański - kościół z I poł. XIX w.
 - (6). Białka - (nie zabytek, lecz interesujący obiekt) jedyna w Polsce Fabryka Osłonek Białkowych
 7. Zawoja - kościół drewn. z II poł. XIX w. *
 - drewn. zajazd z I poł. XIX w. tzw. Dworzec Babiogórski
 - w Policznem - kapliczka z I poł. XIX w., zwana Zbójnicą *
 - bunkry z 1939 r. nad doliną Potoku Surmiaków (F4 BM)
 8. Osielec - kościół z I poł. XIX w.
 9. Sidzina - kościół z I poł. XIX w.
 10. Toporzysko - dwór z I poł. XIX w.
 11. Wysoka - dwór z II poł. XVIII (?) w. *
 12. Spytkowice - kościół drewn. z II poł. XVIII w. *
 13. Rokiciny - dwór z I poł. XIX w., obecnie dom sióstr Urszulanek
 14. Raba W. - kościół II poł. XVII w. *
 - pałac z II poł. XVIII w. obecnie dom wczasowy
 15. Sieniawa - kościół drewn. z I poł. XVIII w. *
 - dwór z I poł. XIX w. *
 16. Pieniążkowice - kościół z II poł. XIX w.
 17. Odrowąż - kościół z I poł. XIX w.
- Zabytki polskiej Orawy:
18. Podszkle - kościół z II poł. XVIII w. *
 19. Podwilk - kościół z II poł. XVIII w. *
 - kirkut XVIII - XIX w. *
 20. Orawka - drewn. kościół z I poł. XVII w. ***
 - budynek dawnej farbiarni z II poł. XVIII w. *
 - w osiedlu Danielki - kamienna figura piety z I poł. XVIII w. *
 - drewn. dzwonnica z II poł. XIX w.
 21. Zubrzyca Grn. - kościół z I poł. XIX w.
- Ponadto liczne zabytkowe obiekty w Orawskim Parku Etnograficznym, z których najsłynniejszy to drewn. dwór Moniaków z II poł. XVIII w. **
22. Lipnica Wielka - kościół z II poł. XVIII w. *
 23. Jabłonka - kościół z I poł. XIX w.
 24. Piekielnik - kościół z II poł. XIX w.
 - figura św. Jana Chrzciciela z I poł. XVIII w.

Muzea

1. Żywiec - regionalne
2. Maków - ziemi makowskiej
3. Zubrzyca Górna - Orawski Park Etnograficzny, czyli skansen budownictwa orawskiego
4. Zawoja - muzeum Babiogórskiego Parku Narodowego w Barańcowej
 - na Markowych Rówienkach organizowany jest skansen babiogórski
 - przy schronisku na Markowych Szczawinach stoi niewielki Ośrodek Kultury Turystyki Górskiej
5. Izby regionalne: w Milówce, Jeleśni i Sidzinie (też niewielki skansen).

Historia

1. Pradzieje:

O prahistorii Beskidu Żywieckiego wiemy bardzo niewiele - udało się zlokalizować tylko jedno grodzisko, które istniało na górze Grójec nad Żywcem.

2. Średniowiecze i wieki XVI - XVII - historia Orawy:

(historia Żywiecczyny w tym okresie - patrz wykłady/skrypty z Beskidu Śląskiego i Beskidu Małego)

Sądzi się, że za czasów Piastów przynajmniej część Gómej Orawy należała do Polski. Dokumenty potwierdzają istnienie w Jabłonce w XIV w. polskiej stacji celnej. Granicę tam przekraczał szlak handlowy z Krakowa na Węgry. Mniej uczęszczany był szlak z Żywca przez Jeleśnicę a następnie przeł. Półgórską do Zamku Orawskiego, który był siedzibą tzw. Komitetu Orawskiego - jednostki administracyjnej obejmującej węgierską Orawę. Nie wiadomo dokładnie, jak dalej potoczyła się historia, a każdym razie w XVI w. cała Orawa należała już

do Węgier. Część nas interesująca, czyli góra Orawa, była jednak w tym czasie zupełnie bezludna. Panowie Zamku Orawskiego, Thurzonowie postanowili ją więc skolonizować. Ustanowili bardzo korzystne warunki dla osadników - między innymi długi okres bez pańszczyzny czyli tzw. okres wolnizny oraz serwituty czyli prawo do użytkowania lasów. Te udogodnienia spowodowały ucieczki chłopów pańszczyźnianych z sąsiedniej Żywiecczyny czy starostwa Lanckorońskiego. To z kolei przyczyniło się do sytuacji, że ludność górnej Orawy była czysto polska, mimo iż ziemia ta do Polski nie należała. Śladem tych czasów jest nazwa wsi Harkabuz (H7/8 BM) pochodząca od oddziału harkabuźników (czyli muszkieterów), którzy pod koniec XVI w. uciekli z majątku Zebrzydowskich i osiedlili się na Orawie.

W 1610 r. Jerzy Thurzo przechodzi na protestantyzm i zgodnie z zasadą którego państwo tego religia □ stara się wprowadzić religię protestancką na swoich posiadłościach. Prześladowania katolików spowodowały opór miejscowej ludności, której na pomoc pospieszyła Rzeczpospolita wysyłając na Orawę księży z Podhala. Najwybitniejszym z nich był ksiądz Jan Szczechowicz z Ratułowa, który przybył na Orawę w 1647 r. i przyczynił się między innymi do wybudowania olbrzymiego kościoła w Orawce. Konflikt religijny nasilił się za panowania następców Thurzonów, a mianowicie hrabiów Thökölych. Zaczynają się morderstwa katolickich księży, z kolei miejscowa ludność bojkotuje hrabiowską administrację i organizuje oddziały samoobrony. Z pomocą katolikom przychodzi cesarz Leopold I, który w 1673 r. usunął z Orawy nieposłuszny mu ród Thökölych. W uznaniu zasług w walce z panami Zamku Orawskiego cesarz nadał też szlachectwo sołtysim rodom Moniaków z Zubrzycy, Wilczków z Podwilka, i Bukowińskich z Bukowiny.

3. Potop Szwedzki:

Walki na Żywiecczynie w latach potopu szwedzkiego (patrz wykład/skrypt z Beskidu Małego). Warto wspomnieć że po ucieczce z kraju, król Jan Kazimierz wracał do Polski właśnie przez Orawę i podobno miał wtedy miejsce nieudany na szczęście zamach na króla zorganizowany przez zbójnika Macieja Klinowskiego z Rabczyc (leżących obecnie po słowackiej stronie). Klinowski był w ogóle ciemną postacią - jakby ówczesnym płatnym mordercą, odpowiedzialnym m.in. za zabójstwo ks. Borowicza w czasie wspomnianego wcześniej konfliktu religijnego.

4. Zbójnictwo:

Zjawisko to występowało na terenie całych Karpat w okresie od XVI do XVIII w. Na przykładzie M. Kleinowskiego widać, że nie wszyscy zbójnicy cieszyli się dobrą sławą. Innym złym zbójnikiem na terenie Beskidu Żywieckiego był Marcin Portasz z Bystrzycy pod Wielką Raczą (po słowackiej stronie). Jak zniechęcony był on przez miejscową ludność, niech świadczy fakt, że gdy dowiedziano się, że tylko z dwoma towarzyszami nocuje on w szalasie na przeł. Śrubita, górale udali się aż z Milówki, aby go pojmać i odstawić do więzienia. Byli jednak także pozytywni zbójnicy jak np. Józef Baczyński ze Skawicy czy Sebastian Bury z Rajczy. Wszyscy jednak harnasie zbójniccy kończyli tak samo: śmiercią z ręki kata na krakowskich Krzemionkach lub na górze Grójec nad Żywcem.

5. Bunt chłopskie:

Charakterystyczne zjawisko tego okresu (XVI-XVIII w.). Najbardziej znanym był bunt pod wodzą sołtysa ze Skawiny □ Jakuba Śmietany, który w 1700 r. stanął na czele chłopów protestujących przeciwko zwiększeniu pańszczyzny. Udał się on nawet do króla Augusta Mocnego w tej sprawie i uzyskał pozytywny wyrok, ale w drodze powrotnej został przez starostę Lanckorońskiego uwięziony i ścięty. Z nazwiskiem rodu Śmietanów wiąże się nazwy: Hala Śmietanowa w Paśmie Policy i na pd. stokach Babiej Góry.

6. Konfederacja barska:

Na terenie Beskidu Żywieckiego rozegrała się tylko jedna bitwa w VIII 1769 r. pod Makowem.

7. Rozwój hutnictwa:

W XVIII wieku niewielkie huty działały w Złatnej, Stryżawie i Juszczyńcu. Na początku XIX w. powstały dwie większe huty w Makowie, gdzie podobno wybudowano pierwszy w Polsce wielki piec i w Węgierskiej Górze., której pozostałością jest istniejąca do dziś odlewnia żeliwa.

8. Sprawa przynależności Orawy w latach 1918 - 20:

W 1918 r. po rozpadzie Austro-Węgier powstało państwo polskie i czechosłowackie. Oba dążyły do objęcia swą władzą Orawy. Aby uniknąć konfliktu zbrojnego wyznaczono tymczasową linię demarkacyjną. W celu przekonania wielkich mocarstw do sprawy polskiej do prezydenta USA, Wilsona udał się gazda Piotr Borowy z Rabczyc i ks. Ferdynand Machay z Jabłonki. Wielkie mocarstwa zdecydowały, że o przynależności Orawy zadecyduje plebiscyt. Do plebiscytu jednak nie doszło, bo w VII 1920 r. (wojska radzieckie pod Warszawą) Polska zgodziła się w Spa (Belgia) na niekorzystny dla siebie podział Orawy w zamian za przepuszczenie przez Czechosłowację dostaw broni z Zachodu. Wytyczona granica miała przebieg podobny do obecnego, a ostateczny jej kształt

ustalono w 1924 r. kiedy w tzw. Protokołach Krakowskich doszło do wymiany niewielkich skrawków terenu. Polska oddała wsie Głodówka i Sucha Góra (a ponadto Herczawę w Beskidzie Śląskim) w zamian za górną część Lipnicy Wielkiej.

9. Zmiany granic w 1938 r.:

29 IX 1938 r. na konferencji w Monachium Niemcy wymusiły na Czechosłowacji oddanie terenów sudeckich. W następnych dniach Polska wymusiła na Czechosłowacji zwrot kilku spornych obszarów m.in. Głodówki i Suchej Góry oraz skrawka terenu pod Mędralową.

10. Druga wojna światowa:

a) kampania wrześniowa:

W pierwszych dniach kampanii wrześniowej zasłynęły dwa miejsca:

o Węgierska Górka, gdzie załoga polskich bunkrów pod dowództwem kpt. Semika przez 24 godziny powstrzymywała Niemców posuwających się dol. Soły (więcej patrz wykład z Beskidu Śląskiego) o rejon Jordanowa, Góry Ludwiki (G7 BM) i Wysokiej, gdzie 10 brygada Kawalerii Zmotoryzowanej płk. Maczka przez 1,5 dnia toczyła zacięte walki z pancerną dywizją niemiecką niszcząc ok. 50 czołgów. Z tymi walkami wiąże się też atak polskich bombowców (to był lot rozpoznawczy) na oddziały niemieckie koncentrujące się w Jabłonce. Jeden z samolotów został zestrzelony nad Orawką i groby jego załogi można zobaczyć na cmentarzu przy kościele w Orawce.

b) okupacja:

W okresie okupacji cała Orawa dostała się pod władzę państwa słowackiego, natomiast pozostała część Beskidu Żywieckiego została podzielona pomiędzy tereny włączone do Rzeszy i Generalną Gubernię. Granicę stanowił grzbiet pasma Jałowieckiego od Suchej Beskidzkiej do Mędralowej. Wkrótce zaczęły działać oddziały partyzanckie:

polskie (AK):

■ Huta Podgórze – pasmo Jałowieckie, stacjonował w Grzechyni

■ Chełm – pasmo Polic, stacjonował na polanie Malinowe (F6 BM)

i radzieckie:

■ Walka – Nikołaja Kazina ps. ■ Kalinowski – Pasma Polic, stacjonował w osiedlu Sidziny - Rola Staszkowa pod Okraglicą (F6 BM)

■ Wisła – Aleksieja Łotowa ps. ■ Sabinow – Babia Góra, później północna Słowacja

■ Brygada im Szczorsa – Walerego Mackina ps. ■ Potiomkin – Babia Góra, później Tatry Zachodnie

Awangarda – Walerego Burzi ps. Jefremow – Grupa Wlk. Raczy, stacjonował na Młodej Horze k. Ujsół (G6 BŚŻ)

Największe akcje partyzanckie to:

zniszczenie posterunków straży granicznej w rejonie pasma Polic w ramach akcji Taśma, w odwecie spowodowało to (w X 1944 r.) wielką obławę na partyzantów w paśmie Polic, na szczęście partyzanci wymknęli się przez słabo strzeżony słowacki odcinek okrażenia

nieudana próba zdobycia Rycerki 6 IV 1945 r. bezpośrednio przed przybyciem frontu (zginął wtedy W. Burzi).

c) wyzwolenie:

W 1945 r. ciężkie walki toczyły się w okolicach Żywca, a na obszarze Beskidu Żywieckiego takim miejscem ciężkich walk był np. rejon Przeł. Cichej (F2 BM) pomiędzy Jałowcem a Cichą. Ciekawostką stanowi fakt, że na Wielkiej Raczy oddział niemiecki stacjonował aż do 1 V 1945 r.

d) wczesne lata powojenne:

Po wojnie działało zbrojne podziemie, którego najbardziej znanym oddziałem był oddział ■ Armii Polskiej w Kraju ■ pod dowództwem Mieczysława Wądołnego ■ Mściciela ■ (ur. w Łękawicy w Beskidzie Makowskim) działający w paśmie Jałowieckim.

Etnografia

1. Etnografia historyczna:

Tereny zamieszkiwane przez dawne grupy etnograficzne na obszarze Beskidu Żywieckiego jest dość łatwo wyznaczyć:

- Górale Żywieccy - dorzecze Soły
- Babiogórcy ■ dorzecze Skawy
- Podhalanie - dorzecze Raby i Dunajca
- Orawiacy - dorzecze Orawy

Warto dodać, że część Orawiaków przyznaje się do narodowości słowackiej i stąd na Orawie spotykamy dwujęzyczne napisy, a w Jabłonce działa liceum z dodatkowym językiem słowackim.

2. Tradycje ludowe:

Jeśli chodzi o wsie gdzie najbardziej kultywuje się tradycje ludowe to trzeba wymienić:

- a) Koszarawę i Przyborów,
- b) Ujsolę wraz z przyległymi wsiami, gdzie kultywowana jest tradycja palenia wielkich ognisk na św. Wawrzyńca (10 VII). Ponadto w styczniu odbywa się festiwal "Żywieckie Gody" w Żywcu.

Ciekawsze nazwy

- 1. Węgierska Górka - od granicznego sporu polsko-węgierskiego z XV w.
 - 2. Wielka Racza i Rajcza - od legendy o sporze granicznym z XVII w. i jego rozstrzygnięciu przez rajców.
 - 3. Abramów (H5 BŚŻ) w grupie Wielkiej Raczy i Abrahamów (E7 BŚŻ) nad Węgierską Górką - nazwy pochodzenia żydowskiego nadane przez bardzo liczną społeczność żydowską zamieszkującą do II wojny światowej Miłówkę.
 - 4. Romanka - od Romanów, jak określano Wołochów
 - 5. Trzy Kopce (F8 BŚŻ) - od granic trzech wsi - Złatnej, Sopotni i Mutnego, nazwa bardzo częsta w Beskidach. Chowano tam samobójców.
 - 6. Piłsko i hala Tanecznik - od zabaw i pijatyk urządzanych przez zbójników
 - 7. Student - od legendy o zabiciu studenta (ucznia) przez baczę
 - 8. Babia Góra - dokładne pochodzenia nazwy nie jest znane. Przypuszcza się, że pochodzi od:
 - a) staroirańskiego określenia baba - które oznacza boga,
 - b) czarownic, które jak wierzano miały zlatywać się na szczycie Babiej Góry,
 - c) lub od kształtu gdyż masyw oglądany od wschodu lub zachodu przypomina zgarbioną kobietę.
- Z kolei nazwy Diablak i Kościółki pochodzą od legend, Brona - od starostwianńskiego określenia oznaczającego bramę.
- Ewenement w masywie babiogórskim stanowi także duża liczba nazw pochodzenia turystycznego, tak rzadkich w innych częściach Beskidów.
- 9. Polica i Police - od włoskiego "police" = półki
 - 10. Patria (F3 BM) nad Zawoją - od patrzenia, a patrzyli z tej góry geodeci z austriackiego WIG, kiedy w latach 20-tych XIX w. zbudowano na szczycie wieżę triangulacyjną.
- Ponadto źródłem wielu ciekawych informacji o nazwach jest dzieło "Chronografia albo dziejopis żywiecki" Andrzeja Komonieckiego - burmistrza Żywca z przeł. XVII i XVIII w.

Sławne postaci

- 1. gazda Piotr Borowy z Rabczyc, ks. Ferdynand Machay z Jabłonki, którzy za swą działalność na rzecz polskości Orawy zostali w latach 30. XX w mianowani senatorami RP.
- 2. Zenon Klemensiewicz - prof. językoznawstwa, zginął pod Policą w katastrofie samolotu w IV 1969 r.
- 3. Ks. Józef Stolarczyk - proboszcz, który przyczynił się do popularyzacji Zakopanego w II poł. XIX w. urodzony w Wysokiej koło Jordanowa.